

kardeşi halifelik yapmış olan Mesleme'nin diğer kardeşlerinden daha lâıyk olması- na rağmen halifeliğinin söz konusu edil- meyişi bir câriyenin oğlu olmasıyla açık- lanmıştır.

Mesleme daha babasının sağlığında Bi- zans cephesine kumandan olarak tayin edildi (86/705) ve Massîsa bölgesinde bazı merkezleri ele geçirdi. 88-89 (707-708) yıllarında Bedendûn (Pozantı) çevresi, Tu- vâne (Tyana) ve Ammûriye ile (Amorium) Eskişehir'i fethetti. 91'de (710) kardeşi I. Velîd tarafından, Bizans seferlerinde ken- disi gibi şöhet kazanmış olan amcası Mu- hammed b. Mervân'ın yerine el-Cezîre, İrmîniye ve Azerbaycan valiliğine getiril- di. Aynı yıl Kafkasya cephesinde Türkler'e karşı düzenlediği seferlerde bazı kaleleri ele geçirdi. 92-93 (711-712) yıllarında Anadolu cephesi seferlerine kumanda eden Mesleme Amasya'yı ve bölgedeki bazı merkezleri, 95'te (714) Kafkasya cep- hesinde bölgenin en müstahkem şehri Derbend'i ve çevresini fethetti. I. Velîd döneminde Cerâcime üzerine gönderildi ve Amanos bölgesini kesin olarak ele ge- çirdi.

I. Velîd'in ölümünden sonra onun yeri- ne geçen kardeşi Süleyman, Mesleme'yi Bizans'ın başşehri Konstantiniye'nin fethi için hazırlanan, yaklaşık 100.000 kişilik bir ordunun başına getirdi. Kuzey Suriye'deki Dâbîk'tan 97 yılı başlarında (Eylül 715) hareket eden Mesleme, Maraş üze- rinden Afîk'e geçip kışı orada geçirdi. Ba- harda Ammûriye üzerinden yoluna de- vam ederek Sardes ve Bergama'yı fethet- ti. Abydos (Nara) Burnu'na yönelip Çanak- kale Boğazı'ndan Trakya'ya geçti ve bu istikametten gelerek İstanbul'u muha- sara altına aldı (Zilhicce 97 / Ağustos 716). Bir ay sonra irili ufaklı 1800 gemiden oluştuğu söylenen donanmayla Haliç'in ağzını kapatan zincirlerin karşısında de- mirledi. Fethi gerçekleştirilmeden veya kendisinden yeni bir tâlimat almadan dönmemesini emreden kardeşi Süley- man'ın vefatına kadar kuşatmayı sürdür- dü. 99 yılı başlarında (Ağustos 717) yeni halife Ömer b. Abdülazîz kuşatmayı kal- dırıp ordusunu geri çekmesini emretti. Bunun üzerine muhasarayı kaldırıp geri döndü. Mesleme'nin, bu kuşatma sıra- sında Bizans makamlarının izniyle İstan- bul'da müslümanlar için bir cami ve müs- lüman esirler için bir bina yaptırdığı riva- yet edilmektedir (İbnü'l-Fakih, s. 145; Mak- disî, s. 147; Avci, s. 218).

100 (718) yılında Kınnesrîn – el-Cezîre valiliğinden azledilen Mesleme, Hâricî li- deri Şevzeb'in isyanını bastırmakla görev- lendirildi. Şevzeb, Mesleme'nin gönder- diği Saîd b. Amr el-Haraşî kumandasın- daki ordu tarafından bertaraf edildi (101/ 720). Iraklılar'a korkulu günler yaşatan bu isyanı bastırmasının ardından Emevî ordularını hezimete uğratıp Basra'yı ele geçiren ve devlet için büyük bir tehlike haline gelen eski valilerden Yezîd b. Mû- helleb'in isyanını bastırdı. Suriye ve el-Ce- zîre bölgesi askerlerinden oluşan 70.000 kişilik ordunun başında bölgeye gelen Mesleme, Kerbelâ civarındaki Akr mev- kiinde yapılan savaşta Yezîd b. Mûhelleb ve iki kardeşinin öldürüldüğü çatışma- lara sonunda büyük bir zafer kazandı (14 Safer 102 / 24 Ağustos 720). Emevî tarihi- nin en kuvvetli isyanlarından birini bas- tırmakla hânedanına yaptığı bu önemli hizmet karşılığında Irak ve Horasan vali- liğine tayin edildi. Mesleme, isyanlar do- layısıyla karışıklıkların yaşandığı kendisi- ne bağlı Küfe, Basra ve Horasan'a yeni ta- yinler yaptı, bölgede istikrarı sağlamak için tedbirler aldı. Ancak eyalet hazinele- rinin gelirini Dimaşk'a yollamadığı için kısa bir süre sonra görevinden azledildi. Buna rağmen kardeşi II. Yezîd nezdindeki itibarını korudu. Veliht tayininde onun görüşüne başvuran II. Yezîd'in ölümün- den sonra Emevî tahtına geçen diğer kar- deşi Hişâm b. Abdülmelik tarafından 107 (725-26) yılında daha önce görev yaptığı el-Cezîre, İrmîniye ve Azerbaycan valili- ğine getirildi. Bölgede istikrarı sağlama- sının ardından 108'de (726-27) el-Cezîre üzerinden Bizans topraklarına girerek Kayseri'yi fethetti. 109 (727) yılında Kaf- kas cephesinde Hazarlar'a karşı düzen- lediği seferden Allân bölgesinde Türk ha- kanını yenerek döndü. Aynı yıl kaynaklar- da zikredilmeyen bir sebeple Hişâm ta- rafından valilik görevinden alınan Mesle- me bir yıl sonra görevine iade edildi. 112- 114 (730-732) yılları arasında Hazarlar'la savaştı. Yeniden fethettiği Derbend şeh- rine 24.000 maaşlı Suriyeli asker yerleş- tirdi. 114'te (732) valilik ve kumandanlık görevinden azledildi. Hayatının bundan sonraki yıllarını Dimaşk'ta geçiren Mes- leme 121 (739 veya 120/738) yılında ora- da vefat etti.

Zamanının geniş toprak sahibi zengin- lerinden olan Mesleme'nin tarımın geliş- mesine yaptığı katkıdan bahsedilmekte- dir. Haccâc'ın Sevâd bölgesindeki bataklık arazinin ıslahı için halifeden 3 milyon

dirhem istediği, I. Velîd'in bu miktarı çok bulması üzerine Mesleme'nin, ıslah ettiği bataklık arazinin kendisine verilmesi şartıyla bu işi kendi hesabına yapabileceğini söylediği, kardeşinin bunu kabul ettiği ve Mesleme'nin iki büyük kanal açtırarak çok geniş bir araziye ıslah ettiği belirtilmek- tedir (Belâzûrî, *Fütûh*, s. 292). Mesleme aynı zamanda cömertliğiyle meşhurdur. Kaynaklarda onun Saîdül-Ekber ve Saî- dü'l-Asgar adında iki oğlundan söz edil- mektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 224, 357-358; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), Dimaşk 1397, s. 292, 301-307, 312-320, 326-328, 332-345; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), VIII, 359-367; a.mlf., *Fütûh* (Rıdvân), s. 171, 208-209, 292, 416; İb- nû'l-Fakih, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 145; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 291-292, 299-302, 310-312, 317-319; Ta- berî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut 1406/1986, IV, 144, 222-231, 246-257; Makdisî, *Ahşenû't-tekâsim*, s. 147; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LVIII, 24-46; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 531-535; V, 26- 28, 79-91, 228; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 420- 422; VI, 303-309; Safedî, *el-Vâfi*, XXV, 584-585; J. Wellhausen, *Arap Deuleti ve Sukutu* (trc. Fik- ret Işıltan), Ankara 1963, s. 119, 150-153, 166; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücade- lesi*, İstanbul 1990, s. 104-118; Casim Avci, *İs- lâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 218; İs- mail Yiğit, "Emeviler Zamanında Gerçekleşti- rilen İstanbul Seferleri", *II. Uluslararası İstan- bul'un Fethi Sempozyumu*, İstanbul 1997, s. 45-61; R. Guiland, "L'expédition de Maslama contre Constantinople", *Machriq*, XLIX, Lon- don 1955, s. 89-112; Mahmûd Şit Hattâb, "Mesleme b. 'Abdilmelik b. Mervân", *MMîr*, XXVIII (1397/1977), s. 117-152; a.mlf., "Mesle- me b. 'Abdilmelik b. Mervân", *ME*, LI/1 (1978), s. 44-79; LI/2 (1978), s. 333-354; K. V. Zetter- stéen, "Mesleme", *IA*, VIII, 126-127; G. Rotter, "Maslama b. 'Abd al-Malik b. Marwân", *El'* (İng.), VI, 740.

HASAN KURT

MESLEME b. MUHALLED

(مسلمة بن مخلد)

Mesleme b. Muhalled
b. es-Sâmit el-Ensârî el-Hazrecî
(ö. 62/682)

Sahâbî, Mısır valisi.

Hicretin 1. yılında doğdu (622). Hz. Pey- gamber Medine'ye geldiği zaman dört, hatta on dört yaşında olduğunu söyle- diği de rivayet edilmektedir. Daha çok Ebû Ma'n künyesiyle anılmakla bera- ber Ebû Saîd, Ebû Mes'ûd, Ebû Muâ- viye, Ebû Ma'mer gibi künyelerle de ta- nındığı nakledilmektedir. Asr-ı saâdet'te

ve ilk üç halife zamanındaki hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Mısır'ın fethinde (18-22/639-642) bulundu. Fetihten sonra orada bir süre daha kaldı ve Medine'ye döndü. Hz. Osman'ın kan davasını güdenlerden olduğu için Ali b. Ebû Tâlib'in halifeliğini tanımadı. Bu yüzden 36'da (656-57) Mısır'da Hiribtâ (Haribtâ) mevkiinde toplanan muhalifler arasında bulunduğundan Hz. Ali'nin Mısır'a vali tayin ettiği Kays b. Sa'd'a biat etmedi ve ona muhalefeti sürdürceğini bildirdi. Bu hareketlerinden memnun olan Muâviye b. Ebû Süfyân, Mesleme ile Muâviye b. Hudeyc'e mektup yazarak hem kendilerine teşekkür etti hem de onlara çeşitli menfaatler vaad ederek bu tavırlarının devamını istedi. Mesleme, yazdığı cevapta Allah rızası ve Osman'ın intikamını almaktan başka bir amaçlarının olmadığını, bunun için kendilerine acele yardım göndermesini bildirdi. Mesleme'nin Siffin Savaşı'nda bulunduğu şüphelidir. Muâviye'nin hilâfesinde (50/670) Mısır valiliğine tayin edildi ve İfrîkiye'nin idaresi de ona verildi. İfrîkiye ve Mağrib'de fetihle görevlendirilmiş olan Ukbe b. Nâfi'i bu görevden alarak yerine Ebû'l-Muhâcir Dînâr el-Ensârî'yi tayin etti. Muâviye b. Hudeyc'i de Celûlâ'ya gönderdi. Hâlid b. Sâbit el-Fehmî'yi Mağrib'e, Hasan b. Nu'mân el-Gassânî'yi ise İfrîkiye'yi fethetme memur etti. 60 (680) yılında Âbis b. Saîd'i Mısır'da vekil bırakarak İskenderiye'ye gitti. Aynı yıl Muâviye vefat edince Yezîd b. Muâviye onu Mısır ve İfrîkiye valiliğinde tutarak kendisi için biat almasını istedi. Mesleme bu işi Âbis b. Saîd'e verdi. Kendisine karşı Abdullah b. Amr b. Âs'tan başka direnen olmadı. Daha sonra Âbis'in baskısı ile Abdullah da biat etti. Mesleme Mısır'a döndüğü zaman kazzâ ve şurta teşkilâtlarının başına Âbis'i getirdi. Mesleme'nin Mısır ve İfrîkiye valiliği on altı yıl sürdü. Onun Zilkade 62'de (Temmuz 682) İskenderiye'de vefat ettiği belirtilmektedir (Zehebî, III, 426).

Mısır mescidlerine ilk defa minare yaptıran kişi Mesleme'dir. İyi bir Kur'an hâfızı olan Mesleme'den Ebû Eyyûb el-Ensârî ile Ebû Kabil Hay b. Hânî el-Meâfirî, İbn Sîrîn ve Hişâm b. Ebû Rukayye gibi Mısırlı muhaddisler birkaç hadis rivayet etmiştir. Mesleme hakkında Sâmîye Fer-râc Mahrûs, *Vilâyetü Mısır tahte imreti Mesleme b. Muḥalled el-Ensârî* 47-62 h. adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1403/1983, Câmiatü Ümmî'l-kurâ külliyyetü's-şerîa [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 104; Müslim, "İmâre", 176; Ebû Dâvûd, "Tâhâret", 20; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 504; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* (Guest), s. 37-40, 310-311, 426; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 463-464; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 191, 269, 352, 356, 464-465; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, V, 174-175; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 215; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib* (Kettânî), I, 21-23; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 424-426; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 217; Makrîzî, *el-Hıttat*, I, 301; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 418-419; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 108, 132, 136-157; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 235-236; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 44-46; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Ankara 1990, s. 139, 201, 269-270; "Maslama b. Mukhallad", *EP* (Fr.), VI, 729-730.

ASRİ ÇUBUKÇU

MESNEVİ (منوی)

Fars, Türk ve Urdu edebiyatlarında
birbiriyle kafiyeli
ikişerli mısralardan oluşan
nazım şekli.

Sözlükte "ikişer ikişer" anlamındaki *mesnâ* kelimesinin nisbet eki almış biçimi olan *mesnevî* edebiyatı terimi ve nazım şekli olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır. Arap edebiyatında müzdevic veya recez bahriyle nazmedildiği için *urcûze* adıyla anılan şiirler mesnevinin ilkel biçimi olarak kabul edilebilirse de (bk. *İA*, VIII, 128-129) bu nazım şeklinin günümüzde ifade ettiği anlama uygun ilk örnekleri Fars edebiyatında ortaya çıkmıştır. Fars şiirinin kaside ve gazelle birlikte üç temel nazım şekline biri olan mesnevi iki beyitlik şiirlerden binlerce beyitlik müstakil kitaplara kadar değişik uzunluklarda kaleme alınmıştır. Mesnevilerin her beytinin kendi arasında kafiyeli oluşu (aa / bb / cc ...) ve genellikle aruzun kısa kalıplarıyla yazılmış olması konu bütünlüğünü sağlama ve anlatım açısından şairlere büyük kolaylıklar sağlamıştır. Yaygın görüşe göre mesnevi yazımında yedi vezin (hezec-i müseddesten mefâilün / mefâilün / feülün ile mef'ûlû / mefâilün / feülün; remel-i müseddes bahrinden fâilâtün / fâilâtün / fâilün ile feilâtün / feilâtün / feilün; hafif bahrinden feilâtün / mefâilün / feilün; serî bahrinden müfteilün / müfteilün / fâilün ve mütekârib bahrinden feülün / feülün / feülün / feül) kullanılmıştır.

Genellikle dinî, tasavvufî, destanî, menkûbevî, tarihî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılmasında, çeşitli aşk hikâyelerinin nazma çekilmesinde, şairlerin

yaşadıklarının dile getirilmesinde kullanılan bir nazım şekli olan mesnevinin üç temel özelliği vardır. Bunların ilki vezinde söylenir. Senâî'nin *Ḥadîkatü'l-ḥaḳîka'sı*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî'si* gibi içinde kısa mesneviler bulunan eserlerle Firdevsî'nin *Şâhnâme'si*, Esedî-i Tûsî'nin *Gerşâspnâme'si* ve Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i gibi uzun mesnevilerin hepsi tek bir vezinle yazılmıştır. Fars edebiyatında bir mesnevide iki veznin kullanıldığı görülmemiştir. İkinci özellik vezinlerin mesnevinin anlam ve muhtevasına göre seçilmesidir. Uzun mesnevilerin bütün hikâye boyunca tek olan vezni eserin içerdiği anlama göre seçilir. Meselâ hamâsî konularda daha çok mütekârib bahri (feülün / feülün / feülün / feül) tercih edilmiştir. Dakikî'nin *Güşâsbnâme'si*, Firdevsî'nin *Şâhnâme'si*, Esedî'nin *Gerşâspnâme'si*, Nizâmî-i Gencevî'nin *İskendernâme'si*, Sabâ'nın *Şehinşâhnâme'si* gibi mesneviler bu vezindedir. Nizâmî-i Gencevî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ının vezni olan serî-i matvî-i mevkûf bahrinde yetmiş sekiz mesnevi yazılmıştır. Remel ve hafif bahirleri ise irfanî ve âşıkane mesnevilerde kullanılan vezinlerdir. Mesnevilerin üçüncü özelliği içinde gazelle ve kaside gibi başka şiir kalıplarına yer verilmemesidir. Mesnevilerdeki konu çeşitliliği vezni değiştirmez. Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ında çeşitli konu başlıkları olsa da hepsinin vezni aynıdır. Firdevsî'nin *Şâhnâme'si*nde konu gerek hamâsî gerekse lirik olsun manzumenin tamamında tek bir vezin söz konusudur. Ancak bazı mesnevilerde mesnevinin içine kaside ve gazelle dahil edilmiş veya tek bir vezinle yazma kuralına uyulmamıştır. Bu tür uygulamanın ilk örneği Ayyûkî'nin aralara on gazelin yerleştirildiği *Varâka vü Gülşâh* adlı mesnevisidir.

Ayyûkî'nin gerçekleştirdiği bu yenilik VII. (XIII.) yüzyıl şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin dikkatini çekmiş, *Ḳırâ-nû's-sa'deyn* adlı mesnevisinde onun yaptığına ek olarak gazelin yanında kasideye de yer vermiştir. Emîr Hüsrev ayrıca bu tarzda ve sekiz fasıldan oluşan *Nûh Sipihr* adlı mesnevisinin her faslını farklı bir vezinle yazmıştır. Emîr Hüsrev'den sonra Ubeyd-i Zâkânî *Uşşâknâme* adlı mesnevisinin içine gazelle yerleştirmiştir. Hümâm'a ait bu gazeller mesneviyle aynı vezindedir.

Fars edebiyatında mesnevi nazım şeklinde görülen yeniliklerin biri de "zû-bah-